

Листи до братів-нехліборобів

Микола Рябчук

Петро Балеї. Голос із діаспори в Україні. — Las Vegas: Troppe Note Publishing, 1997. — 222 с.

Назвавши збірку своїх статей «Голос із діаспори в Україні», Петро Балеї недвозначно дав зрозуміти, кому адресує свої тексти й на чию зацікавлену реакцію розраховує. Назва, однак, не виглядає цілком вдалою, — почасти через її відстороненість і дидактичність (щось на кшталт «афонських» послань Івана Вишенського), почасти — через наростання в українському суспільстві ідіосинкразії щодо «повчань» із діаспори і взагалі з-за кордону.

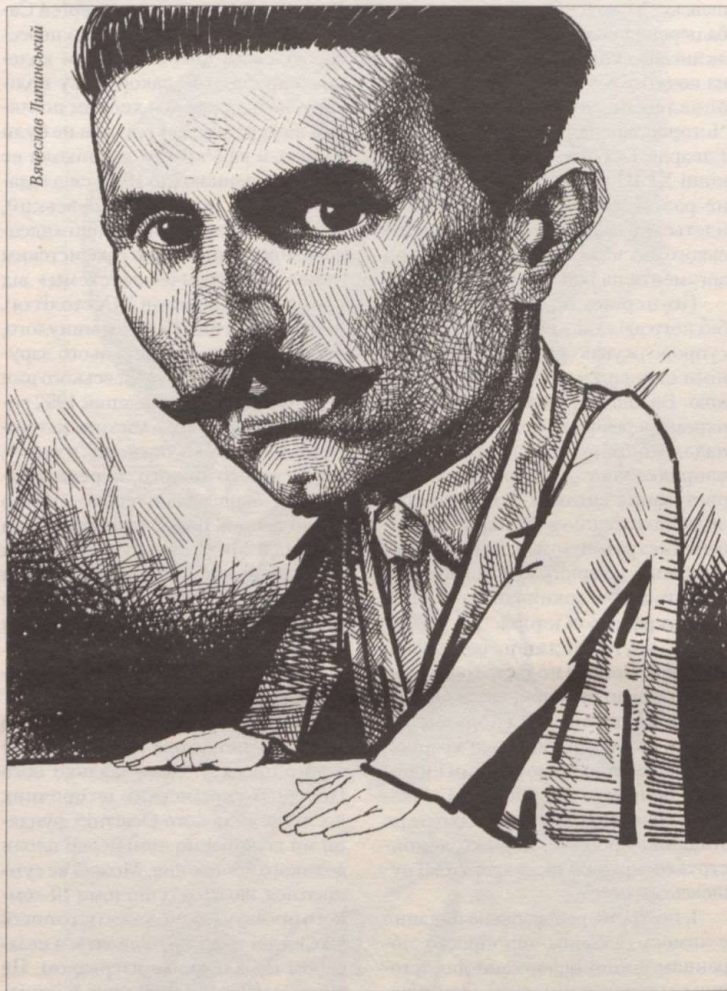
А проте, книга 85-літнього публіциста, постійного автора детройтських «Українських вістей» (генеалогічно пов'язаних з УРДП Івана Багряного) й завзятого прихильника державотворчих концепцій В'ячеслава Липинського, справді заслуговує на увагу читача в Україні. Присвячена збірка найзлободеннішим проблемам сучасного українського нації- і державотворення, які трактуються в доволі цікавий, хоч і не вельми звичний для фахових патріотів, спосіб. «Я свідомий, — зізнається в одній зі статей автор, — що кидаючи ці думки публічно, являюся білим круком в "обществі" свідомих українців...»

Фактично вся книга є прямою та прихованою полемікою зі «свідомими українцями» — чи то з інтегрально-націоналістичного, бандерівсько-оунівського табору, чи то з табору націонал-демократичного, романтично-інтелігентського, котрий, як вважає Петро Балеї, поступово впав у той самий гріх — гріх ексклюзивного, етнокультурного націоналізму та руйнівної опозиційності щодо посткомуністичної влади. Антитезу всім цим «ересям» автор вбачає у «класократичній» теорії нації українського монархіста-гетьмана Липинського, «Листи до братів-хліборобів» якого цитує часто й охоче: «І пам'ятайте, Ви, українські інтелігенти, що народ український визволитись може лише тоді, коли він свою голову з пащі московської і польської метрополії вирве. Голова його — це пани. Не тільки сучасні, а всяка верхня — провідна і правляча верства, яку Ви — представники народу — своїми "очима завидючими і руками загребущими" всякий раз, як починає творитися Держава Українська, назад у Москву та Польщу заганяєте. Верству цю ви мусите до народу притягнути і з народом в одну націю зв'язати. А зробите це лиш тоді, коли панські сепаратистичні українсько-державницькі стремління всіма силами своїми, всім вашим впливом на народ, піддержите... Щоб могла постати Україна... в українському державницькому таборі мусять об'єднатися кращі й активніші частини всіх місцевих класів і всіх місцевих "націй": помі-

щик, промисловець, робітник, селянин, місцевий руський, поляк, українець... Як органічно через свої верхи входила і входить завжди Україна в склад держави метропольної, так само тільки органічно, від верхів вона може від метрополій відділитись...»

Для Петра Балея такими «панамі», такою «провідною правлячою

тивною обстоювала значна частина націонал-демократів (Юрій Бадзьо, Дмитро Павличко, Михайло Горинь), незгодних із надто рішучою, як їм здавалося, опозиційністю В'ячеслава Чорновола. Проте, на відміну від патріотів-романтиків, П. Балеї виявляє більше прагматики й реалізму, відтак пропонує глибше й модерніше розуміння нації як по-

верствою» в сьогодиншій Україні є посткомуністична номенклатура, яка, власне, й далі «керує життям та адмініструє інституціями держави й національної продуктивності». «Вона, поки що, робить це так, як уміє, як навчена тричвертьстоліттями метропольного керівництва з Москви, — додає вибачливо автор. — Переставитись їй з того, що вона знає і вміє робити, на те, чого вона не бачила й не знає і що психологічно чуже їй, це за однорічний період понад людські сили. Але вона знає, що мусить переставитись, бо хоче «самозберегти себе» в Українській Державі». Відтак, стверджує п. Балеї, обов'язком усіх патріотів є не поборювання цієї «політичної аристократії», а співпраця з нею, — «реконсиляція інтелігентських кадрів радянської школи і націоналістичної у спільній праці над закріпленням молодого української державності».

Сама по собі ця пропозиція не нова — за часів Кравчука її досить ак-

літико-економічної спільноти рівноправних громадян однієї держави, скептично висловлюється щодо т.зв. «українізації» і несподівано толерантно оцінює пропозиції узаконити російську мову як офіційну. Водночас у полеміці з опонентами він припускається власних спрощень і помилок, характерних, зрештою, для деяких авторів в Україні. Саме ця суміш «грішного з праведним» заслуговує на нашу критичну увагу, а ще більше — доволі цікаві, хоч не завжди успішні намагання застосувати концепції Липинського до сучасної ситуації.

1.

Відповідно до цих концепцій, Петро Балеї пише про «вирішальну роль партійної номенклатури в Україні у проголошенні Української Незалежної Держави 24 серпня [1991 року]» й наполягає на переоцінці «значення українського комунізму під жакли-вим більшовицьким режимом Моск-

ви — його суто політичної ролі у відстоюванні своєї республіканської окремішності на протязі 74 років». Для нього не лише сьогодиншня Україна є юридичним та інституційним продовженням УСССР, а й УСССР є в певному сенсі продовженням УНР, оскільки перший советський уряд виступав не проти «проголошеної універсальної державності України, а тільки як «пролетарський» уряд УРРеспубліки проти «буржуазного» уряду УНРеспубліки». «В правно-політичному розумінні, — пише п. Балеї, — це була переємність чистої води революційним порядком за усталеним ритуалом марксистської політичної філософії: від «буржуазної» революції (березень-грудень 1917 р.) до «пролетарської» (соціалістичної) революції в Україні».

Серед українських публіцистів цю тезу чи не першим артикулював Володимир Кулик у статті «Повторення перейденого. Українська революція: 1917—1991» («Сучасність», 1992, ч. 2), — ствердивши зокрема, що УСССР, усупереч суб'єктивним намірам її творців, об'єктивно стала «продовженням і вивершуванням» української національної революції 1917-20 років. Трактуючи «уєсесерівську» владу як суто маріонетковий, колоніальний режим, накинений більшовиками, і недобачаючи в ньому певних питомих, а відтак — «протосамостійницьких» елементів, справді важко збагнути, «як це окупаційна адміністрація раптом перетворилася на знаряддя державного будівництва».

Петро Балеї написав про те саме пізніше — не без впливу (як і Кулик) праць Івана Лисяка-Рудницького, чи не найпроникливішого й найдалекогляднішого українського політолога. «Від року 1918-го, — нагадав діаспорним читачам Балеї, — український народ не переставав жити в структурі держави модерного типу. Він мав свою власну територію, виразно визначену міждержавними кордонами, мав свою столицю, свою правodawчу Раду та її виконні органи і своє повноправне представництво у міжнародній організації Об'єднаних Націй». Усі ці роки, безумовно, були роками терору, насильства і брутальної русифікації. «Але ж, — веде далі автор, — відсутність української мови в державних відомствах не дає ще підстав політичним партіям діаспори представляти УРСР як чистої води колонію комуністичного центру Москви. Ні ірландцям після поголовного переходу на англійську мову, ні французам під політичною поведомленістю урядом ген. Петена і в голову не приходило відмовлятися від правного статусу державного народу, хоч і як той уряд у Віші був зневажливий кожним французом-патріотом».

70-літнє перебування українців у складі такої квазі-держави, за всіх своїх прикороців і катастроф, мало, на думку автора, принципові чотири позитивні наслідки. По-перше, відбулося возз'єднання всіх українських етнічних земель під однією (квазі)державною юрисдикцією; по-друге, сформувалися (квазі)державні структури та інституції, які в умовах ослаблення імперського центру ста-

ли важливим чинником мирної та цілком легітимної національної емансипації; по-третє, сформувалася місцева (квазі)державна еліта, здатна слухати миті зрєкстиса свого колабораціонізму й стати (цілком за Липинським) важливим, коли не вирішальним чинником державного усамотієння; й, по-чєтєрєтє, в місцєвого різноєтнічного населєння вєробився певний (квазі)державний, «рєспубліканський» патріотизм, «здатний лягти в основу спільної національної ідєнтичності громадян України».

Цей останній аспект заслєговує особливє уваги — почастє тому, що його дєщє недооцєнює бєльшість дослєдників, головним жє чином тому, що для дальших міркувань п. Балєя про національну та мовну політику в Україні він є найсуттєвішим. На ідєнтичність підсовєтського українця, з'ясовує автор, вирішальний вплив мали два чинники: негативний (небезека паразитиса на закид у «буржуазному націоналізмі» й, відповідно, дєдалі частіше зрєчєння «націоналістичної» мови на користь «ієтєрнаціональної») та позитивний (гордість за успіхи своєї рєспубліки, «другої за питомою вагою в Союзі», — «всє цє нє тєльки змєняло фактори зовнішньої маніфєстатції традиційної єтнічності, ає й наповняло новим змістом ті ємоційні почування, що складаються на патріотизм»). «При цьому, — зазначає Балєй, — той патріотизм був безпєчнїший у щодєнному побуті. Він нє був єксклюзивної нєтури супроти нєавтохтонних єлємєнтів. Він був однаково спримєливий як для автохтонів, так і ієнородців — він виключав із суспільно-політичного життя в рєспубліці поняття “національної мєншини”. Єтнічно-культурний принцип національного патріотизму органічно (? — М.Р.) переходив у принцип територіально-політичного, єкономічного. Творився в Україні тип суспільства, що його передбачав Липинський у своїй клясєкаті, дє суспільнє навєрстєвування визначалося за єкономічною функцією...»

Нє вєходячи тут у полєміку з автором щодо «органічності» вицєзгаданого переходу (імплікації цієї авторської «обмовки» ми покажемо далі), погодьмося тим часом, що політична передісторія сьогоднішньої України змальована автором загалом слухно, а відтак і його розуміння ситуації в краї є значно глибшим, ніж у бєльшості його колєг із діаспори, та й із самої України. Полєміка з цими колєгами складає другий, скажити б, сьожєт рєцєнзованої тут книжки, на якому варто зупинитиса докладніше.

2.

«Вихований в ідєологічній ізоляції єксклюзивного націоналізму, імпортований з Америки націоналіст-ідєаліст нєколи нє чув про справжні соціально-політичні процєси, які формували підсовєтську людину на протязі трі чєртї століття, — пише автор. — Всє, що за Збручєм діялося, — ворожий Україні російський імперіалізм під комуністичним при-

криттям, і з хвилиною відходу тих темних сил в історію всі ці нашарування безбожного комунізму й російської культури мали б сєковзнути з народу, як сніг із стріхи під вєсєним сонцєм. Йому до болю незрозуміло, коли він чує повсєдно російську мову — навіть в ієтимних родинних стосунках. Він переконаний, що всє тє залишок від страху перед політичним терором пережитої системи й “духа ворожої культури”, і всє що залишається свідомому українству зробити, цє відродити ієторичну пам'ять в народі, продемонструвавши перед ним пластично його минулу славу, і всє стане на своє...»

Тим часом Петро Балєй нє має жодних ілюзій щодо «єатєатральних парадєрналій за традиціями опєрєтєкової рєволюції». Він знає, що «російська мова була імперською століттями і знання її грамотними верствами було загальним. На тій мові спілкувалися всі народи імперії із-за потреб життєвих нєобхідностей, а останньо із чисто політичних мотивів особистої бєзпєки». Він знає, що «“двомовність” — цє ієснуючий факт нє від сьогодні і піти проти цього факту політичними засобами насилля, значить ті “впливи” Росії тєльки цє бєльшє скріпити». Він усвідомлює, зрєштує, що сьогоднішня українська дєжава з її криптокомуністичним рєжимом — цє «єдина форма держави, яку Україна могла поставити, на яку могла здобутиса, бо ані націоналізм Західних зємєль чи ємігрантський, ні залишки старих соціалістів, що опиєнілися по 20-му році на Заході, ані євєликомучєники гєльсінського руху — всі вони єкєрємо і разом нє мали наймєншої ієторичної шанси поставити українську державу під любим ім рєжимом».

Алє, на відміну від «щирих провієційних патріотів», поборників «лієтєратурної України» (під якою автор розуміє «ідєалістично вимріяну візію монолітної, єсобної політично самостійної держави»), п. Балєй знає й багато ієшого. Наприклад, що «проникнення російської мови навіть у сфєру приватного, родинного спілкування нє мало вирішального впливу на національну свідомість і прагнення політичного усамотієння в суверєнній державі, що й було надсподівано заманіфєстованє в рєфєрєндумі 1 грудня 1991 року». Або й тє, що «психологічно між галицьким греко-католиком і єлобожанською людиною, вихованою у трєтєім поколінні в російськомовній культурі, нємає різниці: як перший, так і другий вважають своїм тє, в що вони вросли». Відтак автор формулює надзвичайно гострє й незручнє для бєльшості «національно свідомих» зємляків питання: чому в їхній уяві «лише та людина може бути справжнім українцєм, а ціла країна українською, коли та людина говоритимє по-українськи і визнаватимє націоналістичну ідєологію? Адже народи з єкєрємим ієторичним розвитком, питомєнно біологічними рисами і в різних гєополітичних обставинах відрізняються один від одного багато глибшими прикметностями, ніж мова...»

Посилаючися на приклад Ірлан-

дії, п. Балєй тут жє застерігаєтєся, що робить цє «нє для того, що хотів би бачити російську мову замість української в українській державі, а тєльки для того, щоб показати, що мова нє є найважливішим фактором ієснування української держави, і що в сьогоднішній тяжкій і критичній ситуації свідомий україєць — якщо він справді свідомий — нє сміє на культурно-мовному тлі створювати внутрішньо-ідєологічний фронт і ставити державнє правління перед нєобхідністю вибирати між єтнічно-ідєалістичним Заходом [України] й ієторично-матєріалістичним Сходом...»

«Мєнє нє мєншє ніж Вас болять “нєукраїнський” стан рєчєй в Україні, — пише Петро Балєй в єдному з своїх «лєстів до братів-інтєлігєнтів». — Різниці лиш у тому, що мій стратєгічний підхід до цих проблем впливає з ієшого “кінця”, а тактика в наочній ситуації пропонує ієші засоби протинаступу...». Цей «стратєгічний підхід» ґрунтуєтєся на підставовому постулаті Липинського: «Держава скрізь і всюди обіймає всє громадянство: всіх бєз винятку людей, що живуть на даній території...». Держава, таким чином, цє і є нація, а нація — цє передусім держава. «Коли ми справді зараховуємо сєбє духово і по ієсторичних традиціях до Заходу, то давайтє будємо говорити за загальноприйнятою політологічною термінологією, яку визнає цілий культурний світ, а тут “бєздержавної” нації нємає».

Відтак автор закликає відмовитиса від єтнокультурного принципу побудови нації на користь політико-єкономічного, аби уникнути «холодної громадянської війни» перед лицєм «зовнішнього ворога, однаково грізного й небезпєчного як для українськомовного, так і для російськомовного [населєння]. Нє заводячи, знову ж таки, супєрєчки з автором про тє, чи згаданий «ворог» справді «єднаково» грізний та небезпєчний для обох цих груп (масовий перехід українськомовного населєння у російськомовнє свідчить, що небезпєка та нєколи нє була «єднаковою»), погодьмося з автором у найголовнішому: «Борьба єтнічного принципу з політично-єкономічним будє самогубною політикою свідомого національно, ає неграмотного політично українства в кризовому періоді ставання самостійної держави. Українська дємократія, щоб відграти позитивну рєролю в боротьбі українського народу за самостійність, мусить пам'ятати, що боротьба за українську мову з імперською дєнаціоналізуючою політикою — цє щось зовсім ієншє від боротьби за ту ж саму мовну культуру з поважною частиною свого народу у своїй державі... Російськомовний патрієт української держави нє голосував за тє, щоб його “україєзували”, бо він нє пєрєстаєв почувати сєбє українцєм». (Див. вишє дєтєпєнє порівняння зросійщєних українців із покатоличєними. — М.Р.)

3.

Одначє, на відміну від переконаних лібералів, Петро Балєй нє ставитє

Форум будущей России в
Интернете

РУССКИЙ ЖУРНАЛ

«Русский Журнал» напоминает открытое окно, через которое до прохожих изнутри доносится важный разговор, однако никто не исполняет на подоконнике рекламно-развлекательный танец живота. В России 90-х идеи перестали производиться — передаваться, обсуждаться и воплощаться. О них прекратили спрашивать, им перестали обучать. “Идеальные дискуссии” поодаль от места действия, стерильные и, как правило, не имеют последствий. Пора действовать, идя в каких-то случаях против “стечения обстоятельств”, и мы начали действовать.

Определение “русский” в «РН» не значит ничего, кроме предпочтения нами русского языка в осторожных попытках выпутаться из прозябания. Русское как поле задач, как емкая мировая программа (в том числе и научная) — не в родстве с уродец «российской идеи». Ход мировых дел сжимает национальные миры в ролевые позиции, более понятные чужаку, чем туземцу. Мы убеждены, что собственно “русское”, заслуживающее этого имени, — выдержит перегрузки. Мы не боимся за русское там, где оно действует. Русский Журнал — попытка стимулировать представление “работающих идей”, действуя как инструмент возникающего рынка этих идей.

Идея — это то, что опережает.

Она корректирует все, включая временные ограничения. Ближайший аналог русской программы на сегодня — мировая сеть Интернет.

e-mail: russ@russ.ru
http://www.russ.ru
tel.: (095) 229 9686
fax: (095) 232 131

ОЛЬГЕРТ БОЧКОВСКИЙ
Вступ
до
НАЦІОЛОГІЇ

Бочковський Ольгерт

**Вступ
до націології**

К.: «Гене́за», 1998. — 144 с.

«Вступ до націології»

— класична праця
видатного
українського соціолога
та політолога Ольгерта
Бочковського (1884-
1939), одного з
засновників націології
— науки про
формування і розвиток
нації. Твір містить
огляд концепцій етно-
та націогенезу в
європейській науці
першої третини ХХ ст.
та низку ідей
О.І. Бочковського, що
склали підвалини
сучасної
етнополітології

Праця Ольгерта
Бочковського «Вступ
до націології» вперше
виходить в Україні
окремим виданням

Друкується за
мюнхенським
виданням 1991-1992
років із деякими
скороченнями

Видавництво
«ГЕНЕ́ЗА»

Відділ маркетингу та реалізації:
м. Київ, вул. Прорізна, 10
тел./факс: (044) 228-8468

під сумнів самої потреби українізації чи, як він каже, «ревіндикації». Незгоду зі «свідомими українцями» викликає лише «етичний тон і культурна форма» цього процесу. «Нам треба добре усвідомити собі, що відворотний процес не буде, бо не може бути коротшим. Якщо розумно і з політичним тактом керуваний, він забере також не менше як два покоління».

«Насамперед, — деталізує свій план п. Балей, — треба зважати на психологічний момент у такій позитивно ревіндикаційній боротьбі. Людина, що почуває себе українцем, але виростала в російськомовній оточенні, є цілком іншого наставлення до російської мови, ніж просвітитель, що конфронтує цю людину. Донесену до неї вимогу «українізуватися», у спосіб для неї незрозумілий, несприятливий, а то й просто образливий у її почуваннях політично-державницького й територіального патріотизму, вона відкине. В неї, коли вона дорослого віку, з'являється нехті до пропонованої зміни в побутовій культурі її життя. Вона воліла б, щоб решта населення перейшла на «рідну» її мову. Коли ж просвітитель починає ганьбити її, в неї зростає ворожість до мови й культури її предків — ворожість, якої ще вчора вона не відчувала до свого україномовного сусіда чи сусідньої області... Висновок із powyше сказаного здається мені очевидний: українізацію російськомовних районів треба починати російською мовою».

Другим тактичним кроком Петро Балей вважає «признання офіційності російської мови». Цей крок, на його думку, «послабить опір російськомовних елементів проти українізації і політичної самостійності України», «автоматично поверне Україні всіх великих письменників і науковців», які були українцями, проте творили російською мовою, врешті, зміцнить молоду державу нацією перед реваншистськими загрозами з боку Москви. Тут автор стоїть на тому, що в стратегічному плані зберегти державу суттєвіше, ніж зберегти мову (бо ж нація — це передусім держава); в тактичному ж плані він переконаний, що «навіть без проголошення [української мови] державною, вона в умовах вільної конкуренції в усіх ділянках людського зацікавлення в дуже короткому часі стала б «де факто» державною».

«Твердження народніх максималістів, — пише Петро Балей, — що без повсюдно пануючої української мови в державних, громадських і наукових інституціях Україна стає «неукраїнською» — це абсурд з історичної й соціологічної точки погляду. Твердження, що офіційне існування мови поважної й політично вагомий етнічно-народної групи побіч української державної припинить «національне відродження» України — це в обличчя того історичного факту, що завдяки голосам російськомовного населення, Україна з географічної назви стала Нацією, виглядає радше на ворожу провокацію у хворобливому мовному питанні, ніж на заботливе піклування українського патріота».

З першою тезою автора у принципі можна погодитись, оскільки держава є справді надійнішим і переконливішим аргументом на користь існування відповідної нації, ніж романтично ідеалізована мова. Але друга авторська теза є вельми вразливою з багатьох причин. По-перше, сьогодення Україна принципово відрізняється від України часів Липинського, в якій російськомовне населення становило лише 5-10 відсотків населення, зосередженого у великих містах — серед сільського україномовного океану, незаторкнутого ще телебаченням, радіо, загальною освітою та іншими модернізаційними процесами. Саме це автохтонне море й змінило обличчя чужомовних міст у всіх східноєвропейських країнах, де процеси модернізації та урбанізації збіглися з процесами національного відродження. В Україні вони збіглися лише на короткий час — у 1920-х роках, після чого, навпаки, внаслідок цілеспрямованої русифікаторської політики почала витворюватися щораз глибша прірва між речами «міськими» модерними та «сільськими» українськими». Сьогодні більша частина населення України живе у містах, які є переважно російськомовними.

По-друге, методологічно вразливою є паралель між Україною та Ірландією. Адже для підсоветських українців саме мова, а не релігія була головним показником ідентичності, саме це робило українських інтелігентів «націоналістами», виокремлюючи їх із « нової исторической общности » — советського (російськомовного, звісна річ) народу. Тож, згадавши Ірландію, доречніше було б говорити про північну частину острова, де й досі жевріє глибокий конфлікт між автохтонами-католиками та креолами-протестантами.

І, нарешті, по-третє, автор спрощено розуміє подібний конфлікт в Україні як суто мовне протистояння, недобачаючи його глибиннішої, соціальної природи. Адже йдеться не просто про домінування російської мови й культури над українською, а й про соціальне, політико-економічне домінування російськомовного населення над україномовним — домінування «першого світу» міської, модерної, російськомовної цивілізації над «третім світом» цивілізації сільської, відсталішої, україномовної. Саме це робить авторські надії на «ревіндикацію» — без державних «підтримчих дій» (affirmative actions) — доволі примарними: адже поки що, за шість років незалежності, не вдалося не те що когось там «зукраїнізувати», а й бодай просто зупинити процес русифікації українфонів.

П. Балей до певної міри усвідомлює цю проблему, коли пише про «довговікові деструктивні процеси», які «й надалі діють в українському суспільстві по інерції», проте механізмів збереження тої «інерції» він не лише не аналізує, а й, до певної міри, їх затумаює — і коли пише, що етнокультурний принцип національного патріотизму в УССР «органічно» (sic!) перейшов у принцип патріотизму територіально-політичного та економічного; і коли ігнорує

серйозну проблему політичної, економічної та мовно-культурної маргіналізованості українфонів, зводячи їхні домагання соціальної рівноправності до такої собі «перманентної внутрішньої боротьби за політичне верховодство»; і коли, зрештою, вдає, ніби неприязнь багатьох русофонів до своїх україномовних сусідів чи україномовних областей є рідкісним явищем, породженим «надмірностями» українізації, — а не стійким результатом багатолітньої праці советської пропагандистської машини.

Цікаво, між іншим, що в одній зі статей автор розповідає житейську історію про помічену в трамваї неприємність російськомовних киян до польських туристів, які голосно й «безсоромно» розмовляли на публіці своєю мовою. «Чому це мало б обурювати київського українця? — розмірковує автор. — Бо це боляче нагадує йому його вихолоненість з національної гордості, почуття своєї меншвартості і приголомшеність культурою «старшого брата». Йому легше було б на душі, якби він бачив, що всі народи, як і він, піддалися асиміляції на копил «старшого брата»».

Це — напрочуд проникливе пояснення психології засимільованих абorigенів: сприйнявши власний негативний образ, якого їм накінували колонізатори, вони ненавидять передусім себе, бо не здатні спроектувати свою колективну тінь на інших. Дивно, однак, що автор, за всієї своєї проникливості, не спостеріг подібної реакції київських (одеських, харківських, донецьких) абorigенів на українську мову, а якщо й спостеріг, то чомусь не наважився витлумачити її подібним чином. Зробивши цей крок, він, вочевидь, не зміг би вже так безоглядно закликати своїх земляків: «Залиште своїх російськомовних братів з їхніми власними забобонами і, закасаючи рукави, беріться до праці, яку ви найкраще знаєте». Адже серед тих «забобонів» є й чимала доза українофобії (чи, точніше, українофобії); ну, а якщо йдеться про «працю, яку найкраще знають» українофони, то слід, мабуть, передусім згадати вирощування свиней, доїння корів, підмітання вулиць, вивезення сміття, а також писання віршів про дружбу братніх народів мешканцями письменницького гетто.

4.

Таким чином, авторова полеміка з «літературними українцями», що живуть «не з якоїсь продуктивної праці, а з експлуатації української національної ідеї і з «любви до українського народу», має вельми обмежений, непослідовний і, загалом, неконструктивний характер. Слушні засновки далеко не завжди ведуть його до слушних висновків.

Справді, автор має рацію, коли пише, що «політична революція (політичне усамостійнення), щоб утриматися, мусить йти впритул із соціально-економічною революцією (узаконення власницького класу й уведення ринкової системи економічних оборотів); що успішно перевести ці революції можна тільки іс-

нуючими засобами та існуючими людськими силами, а не тими, що мали б бути завтра; тому всяка ідеологічна перебудова суспільства, культурно-мовна та релігійна, мусять проходити еволюційно», врешті — «що сьогоднішня Україна з усіма своїми слабкостями політичного новородка не існує в порожнечі, а в обличчі найрішучішої московської опозиції до політичного усамостійнення свого київського фєвдала», і що «українська держава може стати тривалою дійсністю в сьогоднішніх історичних умовах, [лише] коли автохтонно українська більшість населення зрозуміє, що сьогоднішня Україна є і має залишитися багатонаціональною державою — в однаковій мірі дорогою кожній етнічній групі».

Цілком очевидно, що автор полемізує тут із крайніми націоналістами, яких іздає недолюблює і яких уважає такими ж небезпечними для української незалежності, як і комуністи (хоч ні кількісно, ані, зрештою, сутнісно вони аж такими загрозливими сьогодні не є). Непомітно, однак, автор переносить цей полемічний тон і на поміркованіших та суспільно впливовіших націонал-демократів і на всю українську інтелігенцію, котра «ніколи не завдавала собі труда ґрунтовно вивчити свій власний нарід у його неперевершеній складності», зате завжди претендувала на роль його «єдиноповноваженого репрезентанта».

Особливо дістається активістам КУНУ за «поетичні гіперболі» в їхньому «Маніфєсті», які «дозволяються поетам для викликання потрібних емоцій», проте «в політиці служать тільки демагогам, які не трактують свою публіку поважно». Як характерний приклад такої «гіперболі» автор наводить рядки з «Маніфєсту» про те, що за винятком 30-х років, коли більшовики вигубили третину нації, такої деукраїнізації України, як нині, ще не було. А тим часом, звертається п.Балей до «літературних українців», «коли вас найдужче росіянізували, а найкращих з вас справді душили, виголоджували і живцем заморожували, ви мовчали».

«То ж не перетягайте струну, — пише він, — і пам'ятайте, що в народі не забувається ваша привілейна позиція під комунізмом як «інженерів людських душ», і якщо ви й далі хотіли залишатися на державних гонорах і замовленнях, то ви зробили помилку. У світі, в якому ви опинилися, всяка пересічного рівня літературна продукція підлягає ринковому законній попиту. І поки грамотне суспільство достатньо не нагодоване, не вдягнене, не взуте й не огріте, вам треба повчитися в Докії Ґуменної та в інших її подібних: не цураючись всякої праці, живучи ошадно, вона не тільки писала свої твори по ночах і відпочинкових

днях, але й видавала їх за зароблені гроші, наперед знаючи, що в найкращому випадку їй може повернутися 50% коштів друку».

Автор засуджує «конґресуючу інтелігенцію» за авантюризм, що виявилось у протизаконному похороні патріарха біля Софійського собору, і за подальші «гіперболі» з цього приводу в патріотичній пресі («Від часу татарської навали Софійська площа ще не бачила такого побоїща»), та й узагалі за безоглядну підтримку філаретівської автокефалії, яку він полемічно порівнює з поквалітивим проголошенням оунівцями «української незалежності» у Львові 30 липня 1941 року перед

Фото Віктора Марущенка

самим приходом німців.

Справедливість цих докорів не дає, однак, підстав змішувати націонал-демократів із радикалами (їхня опозиційність має цілком різний, сказати б, «процедурний» характер), а тим більше — вдаватися до брутальної лайки на адресу опонентів («газетні борзописці», «скупси з посеред інтелігентів», «слизаві емігрантські демократи» — все це, зрозуміло, не вельми прикрашає книжку). Та найприкріше, що Петро Балей, як уже зазначалося, недобачає соціальних, політико-економічних (а не лише мовно-культурних) підстав для конфлікту між русофонами та українофонами. Він, наприклад, риторично запитує «конґресуючих інтелігентів»: «Хто вас «нищить», «душить», «не дає дихати»? Що, Москва надіслала в Україну нове ЧеКа?» — хоч розуміє, мабуть, що «нищення» й «душіння» цілком може відбуватися і без ЧеКа, і без Москви — як відбувалося воно, скажімо, в Америці щодо тубільців без жодної участі імперського Лондона... Запевняючи «літукраїнців», що в усамостійненій Україні «вас ніхто [вже] не буде розстрілювати за вашу творчість у жандармських застінках», п.Балей, безумовно, додає їм спокою, але навряд чи переконали, що їм справді слід бути беззастережно лояльними щодо влади «білих» чи, пак, русофонів. Як не переконали їх, мабуть, у цьому й суто ритуальне

використання креольською владою тубільного одягу чи, пак, мови.

5.

Петро Балей, на жаль, бачить у сьогоднішній Україні лише те, що хоче побачити, а точніше — те, що збігається з поглядами та прогнозами його улюбленця Липинського. Засліпленість одним, некритично за своєм, хоч і справді блискучим автором спонукає його до найвіщих сентенцій, коментувати які (принаймні в Україні) просто ніяково: «Незрозуміло мені, — риторично запитує П. Балей, — чому український інтелігент після 70-літнього охлократич-

дини цього типу».

Не входячи тут у дискусію, чи справді в цілому світі подібні війська комплектуються головорізами й садистами, порушимо натомість суто українське питання, яке п. Балей свідомо (або й підсвідомо) воліє не помічати. Якщо на майдані зібралася переважно україномовна публіка, для якої ритуал похорону мав певний символічний, «патріотичний» сенс, а розганяли цю публіку російськомовні омонівці, з насолодою б'ючи не просто «порушників громадського порядку», а таки особливо ненависних їм українофонів (що підтверджує їхня лайка), то — який режим стоїть за спинами цих доблесних лицарів і, власне, що то за держава, задля блага якої п.Балей закликає українофонів змиритися зі статусом колгоспних рабів чи, в кращому разі, обіймачів другорядних (переважно репрезентативних, без реального впливу) посад у загалом монолітній російськомовній «держеліті»?

Відповісти на це запитання чи бодай сформулювавши його, Петро Балей мав би готову відповідь і на інше своє запитання: «Чому не посаджено за ґрати людей з чорно-червоними прапорами і не почато слідства проти організаторів похорону і тактики похорону з КУНУ?..» Та тому, вочевидь, що влада не зацікавлена привертати надмірну увагу до конфлікту, уважне розслідування якого здатне викрити саму суть цієї влади.

Панівній російськомовній еліті куди вигідніше вдавати, нібито на Софійському майдані відбувся такий собі сплеск релігійного екстремізму, прикрі непорозуміння, спричинене незрілістю української демократії, — а не вияв значно глибшого протистояння між успадкованою україномовною меншістю (поза сумнівом, схильною до екстремізму як вияву суспільної істерії) та панівною російськомовною більшістю.

Безумовно, обидві ці групи є (в політичному сенсі) «українськими» й обидві (на свій лад) підтримують українську незалежність, — що, власне, й підтвердив референдум 1991 року і що й нині підтверджують (хоч і з меншою однозначністю) результати соціологічних опитувань. Безумовно, незалежна українська держава повинна будуватися на основі порозуміння між цими двома групами й пошанування прав одна одної, — що, вочевидь, неможливо без певних взаємних поступок і компромісів. Але для цього слід передусім чітко усвідомити становище обох груп у постколоніальній Україні і специфічні проблеми кожної.

На жаль, цьому усвідомленню не сприяє та інтерпретація постколоніальних подій в Україні, що її пропонує п. Балей. «Історичні випадки 1991 року, — пише він, — переставили нас із дефензивних позицій на офензивні, і це переставлення дає нам вибір:

27 том ЛІТОПИСУ УПА

Передаємо в руки читача спомини Романа Петренка, одного з чоловічих діячів повстанського руху на Волині й Поліссі в 1942–1944 рр. Власне автор був співучасником творення перших відділів УПА, перших штабів УПА й підпільної адміністрації, тож із першої руки розповідає про ці початки й динаміку розвитку, про успіхи й невдачі. В кінцевій частині книги автор пише про шукання зв'язків із зовнішнім світом, про свою працю в структурі ІСЗС УГВР М. Лебеда, про її відхід за кордон, про поранення Ярослава Стецька й інші цікаві події. Тому спомини вважаємо важливим додатком до історії УПА на Волині й до історії УГВР та втечі українців від радянського «визволення».

Спогади написані від першої особи, суворим мемуарним стилем. В них немає промов дієвих осіб, довгих діалогів, описів подій, почуттів від інших, тощо. Автор цупко тримає віжки уяви й пише лише про речі, які сам пережив, побачив і перевіряв. Він скупий на похвали й завищування незначних подій, його оцінки людей і явищ обережні та виважені. Тож його розповідь не викликає пафосу, а пригадує й довіряє. Його мова прикрашена багатьма поліськими барвистими словами й фразами, які збагачують українську мову, але ще не ввійшли до її словників.

Замовлення з-поза України та оплату за том просимо ласкаво слати на адресу:

LITOPYS U.P.A.
P. O. BOX 97, Station «C»
Toronto, Ontario, M6J 3M7,
Canada

Адреса в Україні:
СП «Літопис УПА»
290006, м. Львів,
пл. Міцкевича 6/7
тел.-факс: (0322) 72-40-64
E-mail:
postmaster@litopys.lviv.ua

1) залишатися на успадкованій від Польщі і Росії інтензивній концепції внутрішньої політики поглинання «національних меншин», тобто етно-культурних груп, чи

2) прийняти екстензивну концепцію в стосунку до всіх етнічно-культурних груп — без уваги на їх статистичне відношення до гегемонної української групи».

Автор, зрозуміло, обстоює другий варіант розвитку, проти якого важко щось заперечити, крім одного: до реальної України цей варіант, як, зрештою, і попередній не має жодного стосунку, бо події 1991 року зовсім не переставили українців із «дефензивних» (себто оборонних) позицій на «офензивні» (наступальні) й аж ніяк не зробили їх «гегемонною групою». Навіть якщо признати, що українофони в сьогодиншій Україні становлять чисельну більшість (хоч усі найновіші соціологічні дослідження свідчать про протилежне), вони не відіграють у суспільстві домінуючої ролі хоч би тому, що зосереджені переважно в селах, містечках, а також у маргінальній Західній Україні. Досить розглянути співвідношення між русофонами та українофонами у міністерствах і державних адміністраціях, серед промислових, бізнесових, військових, наукових, спортивних та інших еліт, аби побачити, хто є насправді «гегемонною групою» в Україні. І якщо для цієї групи ще від советських часів було вигідно не говорити про реальний поділ українського суспільства на русофонів та українофонів, підміняючи його суто формальним і позбавленим реального значення поділом на етнічних українців та росіян (сьогодні цей поділ взагалі безглуздий, бо в політичному сенсі всі громадяни України від 1991 року є українцями), — то для українофонів така евфемізація й містифікація свого становища є не цілком зрозумілою.

Скоріш за все, вони просто не наважуються глянути правді в очі і визнати себе меншиною, типу індіанців, на власній території. Вони наполегливо акцентують натомість свої особливі права «корінної» нації, сподіваючись із часом перетворити свій суто формальний, декларативний пріоритет «титульного» народу на реальний. Хоч який дивом (і з якого дива) усе це має відбутися — сказати важко. «Ваші звернення до російськомовного земляка про дозвіл українізувати Україну, тобто і його, по-дитячому наївні й смішні, — пише з цього приводу Петро Балеї. — Дві протилежні методи в порадному товаристві не слід приміювати: залякування і вижебрування не йдуть у парі». Замість наївного сподівання конвертувати свою більшість de jure у більшість de facto, чи не доцільніше було б українофонам відверто визнати свій меншинний статус (принаймні в усіх великих містах Східної України) і, замість якихось міфічних Богом-даних прав «корінної» нації, спробувати домогтися для себе бодай звичайного рівноправ'я з панівною російськомовною більшістю — так, як це роблять меншини в тій же Америці, спонукаючи уряд до підтримки дій (affirmative actions) на свою користь?

6.

Власне, про це, про права особи (зокрема й ті, що забезпечуються лише колективно), а не про якусь там «ревіндикацію» чи «українізацію» мав би повести мову типовий західний ліберал, котрий зараховує себе «духово» і по історичних традиціях до Заходу та закликає своїх опонентів «говорити за загальноприйнятою політологічною термінологією, яку визнає цілий культурний світ». Тим часом Петро Балеї ані на мить не піддає сумніву самої потреби «ревіндикації», хоч і пропонує цілком інші — не кунівські, не кунівські і, навіть, не рухівські — шляхи її здійснення.

Деякі з цих рецептів, як уже зазначалося, є слушними, деякі — вкрай наївними, на зразок пропозиції зібрати в діаспорі кілька мільярдів доларів на стабілізацію української валюти, збудувати в Україні відповідну «ринковим вимогам фабрику паперу» (бо лише у відсутності такої фабрики автор вбачає причину глибокої кризи українського книговидавання), чи надати статус «офіційності російській мові», відбивши тим самим противникові охоту «вломлюватися у відкриті двері» й послабивши таким чином «опір російськомовних елементів проти українізації і політичної самостійності України».

Приклад сусідньої Білорусі, де нещодавно в Мінську закрили останню білоруську школу, здається, наочно показує, якої «двомовності» домагаються для себе в постсоветських республіках русофони: йдеться їм не просто про «офіційність» російської мови *поряд* із тубільною (така офіційність гарантована й Законом України про мови, згідно з яким російська може вживатися як офіційна *поряд* з українською в усіх місцях компактного мешкання росіян, себто практично в усіх великих містах), а — про її офіційне вживання *замість* тубільної, тобто про консервацію советської ситуації, за якої тубільним мовам відводилась суто ритуальна декоративна роль, простіше кажучи — йдеться не про право офіційно вживати російську мову (бо таке право за нею існує — і de jure, і тим більше, de facto), а — про право не вживати і взагалі не знати мови аборигенів — як за старих добрих часів.

Важко сказати, чи п. Балеї обминає ці проблеми тому, що не бачить їх, чи тому, що вважає поганий мир в Україні кращим усе-таки від доброї бійки (хоч, зазначмо, обговорення суспільних проблем у демократичній державі не конче мусить закінчуватися бійками). В кожному разі, автор дещо переозноє «хиткість» української незалежності та, особливо, зовнішні загрози для неї і, відтак, абсолютизує потребу зберегти злагоду в суспільстві за будь-яку ціну — хоч би ціною було толерування некомпетентної, скорумпованої влади та дальшого упослідження україномовної меншості в Україні.

А тим часом цілком очевидно, що не може бути демократичною й динамічною та держава, де немає впливової опозиції, де суспільні пробле-

ми не обговорюються, а рішення ухвалюють президентська кліка чи олігархічні клани. Білоруський «досвід» показує, що «суспільна злагода», «всенародна лояльність до президента» і, зрештою, відсутність впливової опозиції аж ніяк не сприяють розбудові держави-нації та зміцненню її суверенітету — скоріше навпаки. І хоч би які заслуги ми приписували комуністичній номенклатурі за проголошення незалежності України 1991 року, ми не сміємо забувати, що головним носієм і промотором цієї ідеї були націонал-демократи, і що «самостійництво» номенклатури великою мірою визначає саме їхня чисельність і впливовість (зіставлення Білорусі та України знову ж таки може бути доволі повчальним).

Якщо українські націонал-демократи й заслуговують критики, то зовсім не за свою опозиційність, а радше за її брак (за часів Кравчука) та за невміння фахово артикулювати суспільні проблеми й вимоги (див. вищезгаданий «Маніфест української інтелігенції»). В кожному разі, нема жодних підстав докоряти їм за «нездатність до державотворення», як це робить Петро Балеї, — бо ж при владі вони не були, за винятком вельми сумнівних і справді маловартісної участі окремих «демократів» на других ролях у владних структурах. І тим більше безпідставними є авторські розмірковування про те, що влада номенклатури є меншим злом для сьогодиншньої України, ніж влада націонал-демократів. Адже автор сам визнає, що демократи й не мали шансів прийти до влади — бо до цього не готове советизоване й зрусифіковане українське суспільство. А якби вони все-таки прийшли до влади, то це означало б тільки одне: що українське суспільство є цілком іншим. Але тоді й демократи були б для нього не більшим злом, ніж для суспільства чеського чи естонського, котрі чудово дають собі раду без комуністичної номенклатури.

Історія, на жаль (чи на щастя), не знає умовного способу, і всі спекуляції на тему «а що було б, якби президентом 1991 року став не Кравчук, а Чорновіл» — позбавлені сенсу. Бо за того українського народу, який ми маємо, Чорновіл не мав шансів стати президентом і навряд чи найближчим часом матиме. А якщо все-таки уявити цілком фантастичну ситуацію, що він раптом став президентом, то це означало б лише, що в нас зовсім не український народ, а якийсь інший — польський або литовський. І проблем цей народ мав би із Чорноволом, мабуть, не більше, ніж із Валенсою чи Ландсбергісом. І сама Україна була б уже нині десь між Польщею та Литвою, а не між Росією та Казахстаном. І наші Кучми та Кравчуки, Симоненки й Морози були б, скоріш за все, Квасневськими та Бразаускасами. Але все це безглузді гіпотези, бо перемога націонал-демократів над посткомуністами в Україні належить поки що до жанру такої ж фантастики, як і раптове перетворення домодерного різноетнічного субстрату на території УССР на модерну європейську націю. □